

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redaktie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem

Redaktieleden : Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem,

Dr. René Haeseryn, A. Gaston Homblé.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B 9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Prijs : 75 F

INHOUD

Renaat VAN DER LINDEN. — Verkenning inzake Kaalhoofdigheid en Haarkracht (vervolg)	43
Arnold ELOY. — Bronnenmateriaal voor het inventarizeren van ambachtelijk landbouwgereedschap, De Landbode 1891-1914	57
Lucy GELBER. — Oostvlaamse natuurzang	65
Boekbesprekingen	
Herman VANDOMMELE. — Peren voor miljoenen, De geschiedenis van hout- en smoutpeer tot beurré en doynné. - R. van der Linden	42
Jaarboek 1979 van het Timmermansgenootschap, Lier. — Het dertiende kind. - L. Van de Velde	80

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent, het Stadsbestuur van Gent en het
Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen

Boekbespreking

Herman VANDOMMELE. *Peren voor Miljoenen. De geschiedenis van hout- en smoutpeer tot beurré en doynné.* In eigen beheer, Sint-Gillisbaan 80, 2700 Sint-Niklaas, 1979, 244, ill. Gewoon eks. 380 Bfr. - Bibliofiel eks. 0 tot 100 met de reproductie van het perenboompje van Vincent van Gogh 580 Bfr. - Bibliofiel eks. met eigenhandige akwarel van de auteur 750 Bfr. Ontwerp : Jan Buytaert & Jan Vandommele.

De auteur levert niet alleen een bonte geschiedenis met velerlei aspecten, maar bewijst met zijn twee reeksen bibliofiele eksemplaren, dat hij de kunst aan de wetenschap snoert. Daarvoor verdient hij reeds apart onze hulde.

De publikatie richt zich tot geen liefhebbers alleen, maar een fruitteiler, historicus en ook de volkskundige kan er rijkelijk in putten. Van het oude Griekenland tot de tweede helft van de twintigste eeuw leidt het boek als een veelzijdige gids doorheen bijna heel Europa en daarbuiten. Volksgeneeskunde komt terloops van pas, genezing van bloedende tandvlees en de wikkende kiezen (p.84), het stoppen van alle soorten van diarree met bepaalde peren (p. 110), voeding met de bewaarperen en gebakken peren (p. 111), de naamgeving langs de geestelijkheid en de adel (p. 91-92).

Een paragraaf willen we speciaal aanhalen, omdat hij typisch de aard en de rijkdom van het boek omlijnt : (p. 209)

In Tirol is het sinds eeuwen gebruikelijk

meel van gedroogde peren in het brood te mengen. Men kookt er ook een stevige brij van perenmeel en bekleedt peren met deegresten om er vogels uit te bakken.

Traditioneel geeft de hoeveknecht aan zijn meideke aldaar enkele mooie peren als dank om hem een anjelier voor de zondagshoed te hebben bezorgd. Of om bij het hooien te hebben geholpen. Of om het pikgerief te hebben gedragen gedurende de oogst. En dit gebeurt dan de derde zondag van september : perenzondag.

Zo vindt je doorheen het hele boek, naast anekdoten en statistieken, historie en economie, verpakking en verzending van peren, de mens in zijn minnen en winnen, in zijn telen en kwelen.

De auteur biedt op de slotbladzijde zijn boek tijdens het internationaal *jaar* van het *kind* aan alle kleine en grote kinderen, en tekent fijnzinnig een peer-vorm met de lettertekens van zijn schrijfmachine, in volkse inspiratie en weelderige tooi.

Renaat van der Linden

Verkenning inzake Kaalhoofdigheid en Haarkracht(*)

Kaalscheren als straf en schande

In geval van overspel en herhaald overspel beschikt de wetgever, in menig land, in vroegere tijden, over allerlei straffen. In Frankrijk werd de echtbreekster, na gezeseld te zijn, in een klooster opgesloten. De echtgenoot beschikte over de mogelijkheid ze binnen twee jaar terug tot zich te nemen. Na die periode, of indien de man intussen overleden was, moest de vrouw kaal geschoren worden en het nonnenhabijt dragen. Zij diende tot het einde van haar leven in de kloostergemeenschap te blijven...(46)

Het rechtswezen als dusdanig voorziet kaalscheren als een straf. De wet van de Longobarden uit Noord-Italië, die dateert van 643, schreef voor hoe de dieven moesten gestraft worden. Wanneer ze voor een tweede keer betrapt worden, moeten ze volgens de richtlijnen o.a. kaalgeschoren, gezeseld worden, enz.

De straf *te huid en te haar* wijst op een binding van een geseling met roeden van berketwijgen en het afscheren of afknippen van het hoofdhaar. In klassieke tijden beduidde dergelijk voorval de verlaging tot de slavenstand. De getroffen persoon verviel tot de klasse der 'oneerlijke luiden'.

Speellieden en allen die onwettig geboren zijn... en die hun haar verloren hebben, zijn rechteloos, verklaart de Hollandse, vijftiende-eeuwse bewerking van de Saksenspiegel (ca 1225). Een Duitse tekst van omstreeks 1300 vermeldt het gebruik :

*Bertha, door mij uitverkoren,
werd gevild en ook geschoren.*

De kanttekeningen op de Saksenspiegel stippen de bijzonderheid aan, dat de straf 'te huid en te haar' slechts zin had, waar mannen lang haar droegen. De richtlijnen bepaalden de dieven het hoofd kaal te scheeren, opdat elk hen zou herkennen en voor hen op zijn hoede zou zijn.

Geschiedde dit alleen in geval van lang haar? Na de tweede helft van de vijftiende eeuw verschijnt dergelijke vorm van straf niet meer. Geselen en brandmerken blijven intussen nog over.

Frederik Barbarossa, keizer van het Heilige Roomse Rijk, heeft de oudst bekende straffen inzake kaalscheren uitgevaardigd. Ze zijn bewaard in een handschrift van 1158 : *Wanneer een dienstknecht gestolen heeft, en daarop wordt betrapt, zal hij, indien hij niet eerder gestolen heeft... kaalgeschoren worden...*

(*) Vervolg van OVZ 55 (1980) 229-242; 56 (1981) 27-40.

(46) Mr. Jan HANDERS. *Van Criminele saken ende quaede feyten. Ernst en zotternij in het oud recht.* Vlaamse pockets. Hasselt, 1961, 107.

Wanneer iemand een huis of een dorp in brand steekt, moet hij kaalgeschoren, gebrandmerkt en geseld worden.

Een smid mag geen houtskook in het kamp branden, maar zal zijn hout naar buiten brengen en het dààr branden. Wanneer hij het toch in het kamp gedaan heeft, zullen ze hem kaalscheren, geselen en in de wang brandmerken. (47)

In de periode van de Merovingen, (ca 430 - 751) het oudste Franse koningsgeslacht, gold het lange haar van de vorsten als een vast teken van hun macht. In het Frans luidt de term : *rois chevelus*, zoals Gallia comata, Gaule chevelue, het langharige Gallië, dat dus niet onderworpen was ! Bepaalde geschiedenisboeken omschrijven de Merovingen als de vadsige koningen. Toen Pepijn de Korte de laatste onder hen, Childerik onttroonde, liet hij hem gewoon kaalscheren en in een klooster opsluiten. Kaalscheren telde als het onmiddellijk en sterkste bewijs van de machtsberoving of -onthefing.

Een gelijkaardige opvatting heerste bij de Ostrogothi, de Visigothi en de Vandalen. (48)

Kaalscheren geschiedt op het schavot voor bedrog en diefte, op basis van een plakkaat van 22 september 1506, voor een soort landlopers, bekend onder de naam van Egyptenaren. Vijf voorbeelden geven gevallen aan van bedriegers en dieven, die geseld worden, op de 'peloryn' gesteld en kaal geschoren :

«Op den 27. in maerte 1520 voor paesschen, Hurbaen Joly (voor bedrog in t'spel) by scepenen van der keure der stadt Ghendt ghewyst ghegeesselt te worden ter Waelpoorte uute, ende syn hayr afghesneden te wesene, ende ghebannen tien jaer uut vlaendre.

«25 meye 1520, Loys de Grave ghebannen, up 't pelloryn ghestelt, ende bovendyen syn hayr afgescoren.

«Pieter Sebyn gebannen, up 't pelloryn ghestelt ende bovendyen syn haer afgescoren.

«Cornelis van Eysschen ghebannen u 't peloryn gestelt, ende syn hayr afgescoren (voor bedrog.) *Bouc van den crisme der stede van Ghendt*, 1515 1523.

«Den 10 november 1513 was by scepenen van der keure ghecondempneert Machiel Verboven, dat men aen synen hals doen soude een strop ende ghegheesselt tot up 't pelloryn, ende curten hem syn hayr af, ende daer naer beede syn hooften af, en 4 jaer ghebannen,» (voor diefte).

(47) Cl. ten CATE. *Tot glorie der gerechtigheid. De geschiedenis van het brandmerken als lijfstraf in Nederland*. Amsterdam, 1975, 26-28, 38.

(48) Grand Larousse encyclopédique. III, Parijs, 1960, 9 : *Rois chevelus. Haargroei en haarberoving*. In verband met de Merovingen. Zie : *Avontuur van de Mens. Encyclopedie van 70 eeuwen wereldgeschiedenis*. Band V. Rotterdam/Antwerpen, s.d., 44-45, door Bert DEMYTTENAERE.

In geval van vloekwoorden zijn allerlei straffen voorzien. Het Balling-Boek van Gent stipt aan voor een zekere Lucas van Loo in 1523, 19 7ber de ban, *ghepilloriseert, t haer afghecurt en deur zyn tonghe ghesteken...* (49)

Onerlijke zakenlui vallen ook als slachtoffer van het kaalscheren. Het gold als een teken van grote schande, zoals het geschiedde te Aardenburg, waar onerlijke wijnkopers de helft van hun hoofdtooi werd weggenomen. (50)

Het zal van geen leien dakje lopen om alle tekens en vormen van scheren te rangschikken, in betrekking met een schandeteken. De Bijbel biedt een gelijkaardig geval, in *Het Tweede Boek Samuel*, gewijd aan het koningschap van David. Het begin van nummer 10 verhaalt :

De koning der Ammonieten was overleden. Zijn zoon Chanun werd er koning in zijn plaats. David verklaarde dan : Ik zal vriendschap betonen jegens Chanun, zoals zijn vader mij vriendschap heeft betoond. David liet derhalve door zijn dienaren zijn deelneming betuigen wegens het verlies van zijn vader. Hoogwaardigheidsbekleders beweerden, dat David zijn dienaren gestuurd had, niet voor een rouwbeklag, maar om te verspieden en dan de stad te verwoesten. Dan nam Chanun de dienaars gevangen, liet de helft van hun baard wegscheren en hun kleren halverwege, tot hun achterste, afsnijden en zond hen weg. David vernam het en hij zond hun boden tegemoet, want de mannen waren diep beschaamd en hij verklaarde : *Blijf in Jericho tot uw baard weer aangegroeid is, en komt dan terug...*

Oorlogsgebeurtenissen - romans

Het kaalscheren in het kader van oorlogsgebeurtenissen komt vanzelfsprekend voor bij romanciers. Wij geven er enkele aan (51).

Gerard Walschap troont terecht vooraan met de omstreden roman *Zwart en Wit*, 1948. 'Hij beschrijft bitter en veristisch de bezettings- en naoorlogstijd in Vlaanderen met de problemen van kollaboratie en repressie en ziet het maatschappelijk leven als een wolvengevecht, de beschaving als vernis.' (52)

(49) Jozef CANNAERT. *Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaanderen*. Gent, 1835, 57, 299-300.

(50) Roger LINSKENS. *Wat 'n leven. 4. Recht, gerecht en onrecht, goed- en bijgelovigheid in de middeleeuwen*. Antwerpen/Amsterdam, 1978, 85. Opgave van bron : M. BRANTS. *Beknopte cultuurgeschiedenis van het Vlaamse volk*. Brussel, 1948.

(51) Zie ook : Jos. GHYSENS, *Het Aalsters Volksleven. 1. Het Markt- en Straatlied 1860-1950*, Aalst, 1978, 128.

(52) A. WESTERLINCK. *Moderne Encyclopedie der Wereldliteratuur* Deel IX. Gent, 1977, 265.

Tafereel uit de septemberdagen 1944 in Parijs
(Zie voetnoot nr. 56, ill. blz 74)

Het ligt voor de hand, dat kaalscheren er aangehaald wordt, blz. 184 :
Een sneed haar de haren af.

Een gelijkaardige handeling kun je aantreffen in *Canto Flamenco* van Marc Andries, *Tuin tussen hond en wolf* van Ivo Michiels, *Kain, waar is je broeder?* van Walter Roland.

Bij Marc ANDRIES. *Canto Flamenco*. Antwerpen, Amsterdam, 1974 :

Een intiem verslag over gebeurtenissen die zich afspeelden in de turbulente periode van de na-oorlogse repressie, waarvan de naweeën... nog steeds voelbaar zijn. C F is geen officiële geschiedschrijving, het verhaal van één, representatieve familie...

En ze hebben de oudste dochter Irma die zestien is, uit het veld gehaald en haar haren afgeschoren...

Na een paar aanhalingen uit de romanlitteratuur schakelen we over naar auteurs die er vrij recent het kind bij betrekken.

Aktueel kinderverhaal

1) Aalter - Koen

André De Ké, geb. te Aalter 1935, behandelt in de roman *Koen* de moeilijke bevrijdingsdagen die Koen, een knaap van negen, en zijn moeder beleven in september 1944.

Een bovenvenster van het gemeentehuis werd geopend. Moeder en een andere jonge vrouw werden op het balkonnetje gezet. Twee witte kerels stonder er naast, twee tieners met melkbaarden nog, hielden een grote schaar in de hand. Onder gelach en applaus knipten ze moeders haar af, lukraak een lok links, dan één rechts en wierpen het pikzwarte-satijnen haar naar beneden.

Koen sloot de ogen, krabde met de handjes in de mulle aarde. Hij wilde het niet meer zien. Welk gezicht zou het zijn, moeder zonder haar. En wie weet wat haalden ze daarna met haar uit. Als hij terug naar het balkonnetje keek, was moeder verdwenen. De tweede vrouw was aan de beurt. De amateur haarknippers hadden nog niets bijgeleerd, ze gingen opnieuw op dezelfde onbeholpen manier te werk. Een dorpsklucht als nooit tevoren. (blz. 36-37)

In het achterhuis hing een kleine halfgebroken spiegel.

Greta loerde naar haar kop, hield het hoofd links en rechts. Het haar was erg ongelijk afgeknipt, boven het hoofd, tot op de naakte schedel, achteraan was er heel wat blijven staan en vooraan was een lok volledig weg, een andere nauwelijks aangetast. Wat een kop! Gelukkig werd het winter, sjaal of muts droeg iedereen en tegen de lente was alles netjes teruggroeid. (blz. 47) (53)

2) Brugge - Waarom niet de waarheid?

De Vlaamse jeugdschrijfster Mireille Cottenjé behandelt in haar boek *Waarom niet de waarheid?* (Uitg. Lotus, Antwerpen, 1980) feiten uit de oorlog '40-45. Ze rekent er af met de haat en de volkerenmoord. De afrekening stoelt op herinneringen aan de oorlog, als kind in Brugge, tijdens de bezetting en de bevrijding. De Gestapo haalt haar vader weg thuis. Moeder werkt in de fabriek. Lucy, haar vriendin, loopt met een Duitser. De bevrijding van Brugge sluit het einde van het verhaal in :

Plotseling zag ik boven de duizendkoppige menigte het hokje waarin het standbeeld van Jan Breydel en Pieter De Coninck stond. Op de trappen bevonden zich vrouwen en meisjes. Ze werden uitgejoeld, de kleren van het lijf gerukt, geslagen, hun hoofden waren kaal geschoren en onder hen was Lucy, ik wist zeker dat het Lucy was. Ze keek star voor zich uit als een levenloze.

«Mijn vriendin !» gilde ik.

Ik sloeg mijn armen om de hals van mijn Canadese vriend en herhaalde : «Mijn vriendin ! Je moet haar redden. Bevrijden. Je bent een bevrijder ! (125).

Het boek beduidt geen vertoon of beschrijving zonder meer. Het wordt een scherpe afrekening met oorlog en haat, waar een volks gebruik, eeuwenoud, een onderdeel van uitmaakt.

3) Pas-de-Calais - La tondue

Het klinkt eigenaardig dat de aanvang en het slot van dit onderdeel voor deze bondige studie een gelijkaardige en gelijkwaardige titel dragen : de kaalgeschoren vrouw, in de derde-vierde eeuw vòòr Kristus in Griekenland, en in 1980 in Noord-Frankrijk.

Griekenland ca 300 v. Kr.

MENANDER

Het kaalgeschoren meisje

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

Ἡ ΠΕΡΙ ΚΑΛΟΜΕΝΗΣ

Guy Croussy
LA TONDUE

Bernard Grasset
Paris

De auteur Guy Croussy woont in Rijsel en is drieënveertig jaar oud. Marie Dommage, de heldin van het verhaal, is in het Frans dorp Pas-de-Calais door vier mannen kaalgeschoren in een klaslokaal. Haar tienjarige zoon Manu en zijn klasgenoten zien het gebeuren. Een anonieme brief had Marie Dommage beschuldigd van samenheulen met de Duitsers. Nadien komt het uit, dat zij samen met haar man Michel die door de Duitsers werd gevat en terechtgesteld, actief in het verzet tegen de bezetter is opgetreden. Het onheil heeft haar onherstelbaar getroffen en na dat voorval begint het verhaal... zoals de knaap het geheel en al opdiend. De grootvader zorgt voor Manu, samen met een schoenlapper. Intussen speurt de burgemeester naar de vereiste bescheiden om de onschuld van Marie Dommage te bewijzen. Maar de 'openbare mening' oefent geen geduld. De vrouw verdwijnt naar een onbekende plaats... en de kameraden (?) van de school spelen het klaar om ook Manu kaal te scheren.

De drie aangehaalde boeken stemmen van dat standpunt bar en pal overeen, dat ze brutale feiten meedelen, als in persoonlijke herinnering en medebeleven, in een aanklacht tegen onrecht en haat. (54) Het kaalgeschoren vormt er een scherp onderdeel van.

(54) Guy CROUSSY. Parijs, Grasset, 316.

Oorlogsgebeurtenissen - films

Kaalscheren als straf tref je aan in de film *War of children. La guerre des enfants*. Belfast 1973.

Het gaat om een Amerikaanse gedramatizeerde documentaire van George Schaefer in 1973. De prent speelt zich af in Belfast in 1972, met de strijd tussen het Britse leger en de knap georganizeerde ondergrondse strijdmacht, de Ira.

De tienjarige Donald en zijn zestienjarige zus Maureen zijn op afschuwelijke wijze betrokken in de lokale burgeroorlog. Maureen is verliefd op een Engelse soldaat. Ze wordt van hem weggehaald, vol teer en veren besmeerd, het hoofd kaal geschoren, de straat opgeduwd en uitgejouwd. Haar broertje komt intussen om het leven tijdens een treffen tussen soldaten en voorbijgangers.

Het kaalscheren en besmeren met teer en pluimen komt er tussen, wegens haar vriendschap voor een vijandelijk soldaat.

Ook in de film *Secret Army - Ontsnappingsroute*. (1980)

Secret Army omvat een Britse reeks over de redding van geallieerde vliegtuigbemanningen in bezet Europa tijdens de tweede wereldoorlog. Twee meisjes in een Brussels restaurant spelen een belangrijke rol in het kader van het verzet tegen de Duitsers. Tijdens de verwickelingen bij de bevrijding wordt een van hen door een verzetsgroep gegrepen en het hoofd kaalgeschoren, in de waan en overtuiging, dat het meisje tijdens de oorlog met de bezetters heulde. Het betreft aldus een waarachtig misverstand, maar het eeuwenoude gebruik treedt er middelerwijl op de voorgrond.

b) Kinderschrik met kaalscheren als dreigement. Volksgeloof.

Sommige gestalten uit het volksgeloof zijn her en der bekend als kinderschrik. Ouders en grootouders dachten er aan hun kinderen of kleinkinderen met een zulke gestalte bang te maken. Dit geschiedde om te voorkomen, dat ze allerlei zaken zouden uithalen die niet mogen of gevaar opleveren, b.v. aan de waterkant spelen, in het koren lopen, te laat thuiskomen, enz. Bij het beeld van dit volksgeloof hoort in die zin een dreigement of waarschuwing thuis. Een duidelijk onderscheid bestaat tussen mannelijke en vrouwelijke kinderschrikken.

Bij de vrouwelijke reeks speelt het *spinwif* of spinwief een bijzondere rol. Zij beschermt het koren tegen de baldadige jeugd. Het dreige-

ment is uiterst duidelijk : ze spint hen al het haar van het hoofd als de kinderen in het rijpende graan lopen. Vroeger huisden er spinwiefies in de roggevelden, die de kinderen met het haar aan de rogge vast sponnen, om op die wijze te voorkomen, dat de kinderen door de rogge zouden lopen. Dergelijke spinwieven huisden in het lange korenveld. Het dreigement luidde ook, dat ze het haar afbrandden !

Naast de figuur als korenschrik ontdekt je het spinwif of meer algemeen een spinnende vrouw als sagenfiguur en als naam voor een bepaald soort koeken. Het kaalscheren door het spinwif roept, volgens de verklaring van Maurits de Meyer, reminiscenties op aan de Duitse Mittagsfrau, die de kinderen - dewelke zich op het middaguur op het veld bevonden o.m. het hoofd afsneed. (55)

c) Haar als gedachtenis in een schrijn, twee betekenissen.

Onderverdeling b) en c) in het Magisch teken sprak van het haar als basis van liefdeband. Daar was een idee van onmiddellijke en onverbidelijke trouw bij betrokken. In dit moreel geval geldt het haar als een directe vorm van gedachtenis, na de dood. Het gebeurt, dat vrouwen het haar van hun echtgenoot, dat kinderen het haar van hun moeder of vader gedeeltelijk laten afknippen en verwerken tot een sierlijk motief in een schrijn; dat berust als een relict in een woon- of slaapkamer. Het betreft er telkens een strikt persoonlijke gebondenheid en gedachtenis, van persoon tot persoon, in rechtstreekse lijn. Het haar wordt gebeurlijk in een kostbaar of kostelijk boek of afzonderlijk op een blad bewaard. Het geldt een sentiment op en top. Uitzonderlijk geschiedt het, dat een lok van elk lid van de familie in een dusdanige verzameling terechtkomt. (56) Het haar berust niet alleen in een (zilveren) schrijn, een fijnzinnig bewerkt kistje voor dergelijke kostbaarheden; het komt eventueel terecht in een doodkist. We hebben het gebruik aangetekend in Kortrijk (1954 voor een winkelster, 52 j.), in Hasselt (1962 voor de dame van een staatsambtenaar, 70 j.) in Zottegem (1973 voor de dame van een handelaar, 45 j.) die bij de dood van hun echtgenoot aan een verpleegster of kloosterzuster in een ziekenhuis vroegen om enkele lokken van haar in de doodkist van hun echtgenoot te bergen ! Schrijn krijgt hier dubbele betekenis, want in sommige streken van Vlaanderen geldt het een doodkist.

---

(55) P.J. MEERTENS & Maurits de MEYER. *Volkskunde-Atlas voor Nederland en Vlaams-België*. Commentaar. Afl. II. Antwerpen, 1965. Hoofdstuk : *Kinderschrik*. Commentaar bij kaar: 18, 91-191, i.c. 149-153.

J.H. NANNINGS. *Brood- en gebakvormen en hunne Beteekenis in de Folklore*. 1932. Ongewijzigde herdruk. Schiedam, 1974, pentekeningen Gerhard Selis, 43 : verband met de Holdaverering.

(56) Wendy COOPER. *Hair. Sex, Society, Symbolism*. Aldus Books London, 1971, 233.

d) Skalperen en animisme

Onmiddellijk bij de idee van en 't gebruik in 'n doorkist hoort de mentaliteit van doden om een triomf van een haartooi te verwerven. De zeden komt niet bij ons voor, maar elke knaap en meisje heeft verhalen

over Indianen gelezen, waar het skalperen als een gewoon en belangrijk element thuis hoort. Het skalperen bestaat erin de vijand of tegenstander van de schedelhuid te beroven. Dàt gebruik heerst volgens onze opvattingen onder de wilden van Noord-Amerika jegens hun vijanden. De skalp is de schedelhuid met het daarbij horende hoofdhaar. Op historisch vlak dienen we voorzichtig op te treden, want het blijkt dat Indianen dat gebruik zouden overgenomen hebben van de trappers in hun gebied, blanke bontjagers en vallenzetters die het wild 'skalpeerden' en de skalp als een zegeteken met zich meetroonden.

Treffend voorbeeld van wilde Indianen in huidige reeks van Hans G. Kresse

De Indianen hebben dergelijk gedrag overgenomen, met een geest van animisme daarbij. Een geest huist in dieren, planten en mensen. Door de vijand van zijn schedel en haar te beroven, konden ze zich meester maken van zijn geest en gaven.

Onze ondervoorzitter Marcel Daem verklaart, hoe hij, een tiental jaren geleden te Bergen bij de Doudoufeesten een typisch gebruik vaststelde. Menig persoon poogde een haar uit de staart van het monster te trekken, om dit haar als een porte-bonheur te kunnen meedragen.

e) Lieder en kletswoorden

Lieder en kletswoorden sluiten aan bij het begin van de verkenning om te verklaren hoe kaalhoofdigheid aanleiding geeft tot... vrolijkheid. Allerlei factoren van ons volksleven komen in deze rijmen om de hoek zien.

SCHIMPLIED OP EEN ONDERWIJZER TE KASTER, ca 1900 (57)

Zeg vriende, luister naar mijn lied :
Firre, wirre, wir, bom bom,
Wat er te Kaster is geschied
's Links 's rechts tjoelala,
Wat er te Kaster is geschied
Firre, wirre, wir, bom bom.

Er was een vent, wil mij verstaan
Hij had geen haar op z'n totte staan.

Hij is alzo naar Gent gegaan.
Hij zag daar nen apoteker staan.

Hij zei : mijnheer, 'k ben in 't verdriet.
Ik heb geen baard lijk of je ziet.

Men heeft hem daar een baard gezet
Van olieterre en hondevet.

Ik zag hem weer een jaar nadien.
Hij had een baard tot aan zijn kniën.

Mevrouw R.d.V. Gent.

DE KLETSKOPPEN (58)

1° koeplet

Hetgeen ik u hier voor zal gaan dragen
Dat zal misschien elkeen niet behagen.
Heb maar geduld : 't is al gauw gedaan
Want ik ben haastig en kan niet blijven staan.
Ik moet mijn haar nog eens gaan laten snijen.
Het wordt te lang en dat kan ik niet lij(d)en.
Maar 't is kostelijk : ik wenste, ik weet niet wat,
Als dat ik morgen een goeie kletskop had.

2° koeplet

Als ik was jong, dat zal ik nooit vergeten.
Dan werd ik dikwijls uit de school gesmeten.
Dan had ik daar wat poetsen uitgezet.
En dan kreeg ik ook al van de regelet.
Maar als het dan soms kwam te gebeuren,
Dat mijne meester met m'n haar kwam te sleuren,
Dan dacht ik in me zelf, terwijl ik in 'n hoekske zat :
Och, had ik nu maar een pletskop gehad.

3° koeplet

Mijn schoonmama kwam mij eens inviteren.
Om te huis bij haar te komen dineren.
Terwijl ik daar fijn aan het smullen was,
Gebeurt er iets : dat kwam niet juist van pas :
Daar lag een haar in mijn teljaar jandomen
Die zeker van Matantje was gekomen.
Ge kunt wel denken, dat ik er genoeg van had.
Ach, had mijn matant nu maar een kletskop gehad.

4° koeplet

Dan gingen wij ook samen spelevaren
Met schoonmama en nog twee onervaren.
De boot sloeg om gelijk in de plas
En zonken neder in de diepte ras.
Ik dacht dat mama verzwolgen was door de baren
Maar een van de twee mannen die er ook bij ware
Die had haar in tijds bij het haar gevat.
Ach, had schoonmama nu maar een kletskop gehad.

5° koeplet

Mijn vrouw is ook nog van die zottinnen
die altijd aan heur haar moet blijven pinnen
En heeft ze soms al gauw mede gedaan
Dan blijft ze nog 'n uur voor de spiegel staan
Nooit is m'n eten klaar om twaalf uren
Dat moet ik als man blijven verduren.
Ze pint en krolt, ik weet niet allemaal wat.
Ik wou dat m'n vrouw morgen enen kletskop had.

(57) De schoolkinderen van Kaster zongen dit omstreeks 1900, om de onderwijzer die geen baard had, te tergen. Zegspersoon : moeder die naar Kaster naar school ging.

(58) Jack VERSTAPPEN en Bert PEETERS. *Volkszangers in Antwerpse Café-Chantants*. Oudenaarde, 1962, 58-60.

'K WOU DAT IK EEN KLETSKOP HAD !(59)

Kluchtige voordracht

I

nu juist een week geleden,
Geloof dat de duivel er zich mee moeit,
n haar was nu zo kort gesneden,
nu is het weeral bij gegroeid !
ne toren kost al vele centen,
Wou dat ik die eens allemaal had.
Kon gaan leven op mijn renten,
Wou dat ik een klets kop had !

II

n vrouw, oprecht, dat is een mizerie
heb je nog nooit gezien !
kan de spiegel niet passeren,
die schrobber wordt bezien,
hele dag staat ze te krollen
n omhoog en dan weer plat,
n weer worsten, dan weer drollen
Wou dat ze een klets kop had !

III

ken een aardig, lief juffrouwke,
ntving van een oûwe heer,
haar verjaardag een cadeauke :
ar zij gaf hem ook iets weer :
'k zag hem er een kus voor krijgen
zjne boterkop zeer glad !
n zegde ik stillekes in mijn eigen :
Wou dat ik ook een klets kop had !

IV

vaarde laatst in een klein bootje
e mijn schoonmama; wat pret !
sklap... daar kregen we een stootje,
: zonken... maar ik was gered.
n schoonmama dreef op de baren...
lacht dat ik al aan haar schijven zat (sic)
ar eensklaps greep men haar bij de haren.
l ze toen maar een klets kop gehad !

V

Ik ging op reis, zo vòòr twee jaren...
Ik trof kanselier Bismarck aan.
Per toeval zag ik zijn drij pijl-haren
In 't midden van zijn Duitse snarskop staan.
Een pijl hing hem bijna in de ogen.
Hij streek ze dan naar achter wat
En zegde droogjes, en onbewogen :
Ick wou dat «ich» ein ganse Deutse kleiskopf had !

VI

Ik kwam laatst op straat en 'k hoorde roepen :
«Hé zolderzijker !...Kantjesdief !...
Zijn klak moest het voor goed bekopen.
De maan scheen dan, en wel zeer lief.
Nu begonnen ze te smijten
Met zand en paardes... lijk zo'n klad.
Ik dacht, wijl ik stond te kijken :
Ik wou dat ik ook (ge)ne klets kop had !

VII

Toen Absalon, die kwade jongen,
Tegen zijn vader ten oorlog trok,
Was hij vluchtend te paard gesprongen.
Maar hij verwarde zich in een strop.
Aan de takken hing hij met zijn haren
Te bengelen als een blad...
Zijn laatste woorden dan, die waren :
'k Wou dat ik nu maar een klets kop had !...

Fr. ZIELENS

(59) *Kluchtige Almanak van Zotten-Rik voor het jaar 1903*. Tweede jaargang. Volksdrukkerij. Boekbinderij J. VERHOEVEN. Augustijnenstraat 25, Antwerpen, rechtover de ingang van St.-Andrieskerk.

LIEDJE VAN DE KLETSKOPPEN (60)

I

Wel vrienden ge ziet er thans voor U
Twee zeer voornamen heren die u allen saluëren
Wel, vrienden, bezie ons nu eens aan
Hoe vindt ge dat wij hier nu staan met eene volle maan ?
Wanneer gij nu met ons niet spot
of met ons kruin niet houdt de zot
Verneemt g'ons lot, verneemt g'ons lot
Wil ons niet storen :
ge zult gaan horen
Hoe ons dat kletshoofd werd beschoren
Hoe dat we samen heren en dames
Aan zo'een blinkend voorhoofd kwamen.

II

't Was in mijn jeugd versta me goed
'k Studeerde voor notaris geloof het maar als't waar is
Maar 'k was ook vriend van drank en spel
Zodat de studie ras hing aan den boord van 't glas
Bij elke eksaam kreeg ik een buis
en geld kreeg ik niet meer van huis
Dat was niet pluis, dat was niet pluis
Door die malheuren begon ik te treuren
Mijnheer de notaris zat er deure
En eer twee jaren verlopen waren
Kreeg ik ne kletskop zonder haren.

III

Wat mijn vriend betreft
Zijn hoofd werd kaal
't Was niet van te studeren
maar wel van te verkeren
Hij leed aan een erge liefdekwaal
Die hem weldra verdriet en wanhoop overliet
Hij minde een meisje lief en fijn
en hij dacht ook van bemind te zijn
Maar 't was maar schijn, maar 't was maar schijn
Zijn lief ging henen met Jan Verstenen
En zo kreeg hij een paar blauwe schenen
Zijn uitverkoren had hem geschoren
En zo heeft hij zijn haar verloren.

IV

Een kletskop wordt gerespekteerd
't Zijn pretentieuze heren
die er ene begeren
Een kletskop is gedistingeerd
Hij wordt aanzien in 't land
als man van groot verstand
Want in de kamers of de senaat
Geen enkele kop die daarbinnen gaat,
Waar er haar opstaat, waar er haar op staat
't Zijn blote knienen
Ze kunnen ook dienen
Om in den donker goed te ziene
En zonder haren ook geen gevaren
Een nest met beestjes te vergaren.

---

(60) Werd gezongen in de jaren 1935/36 op een trouwfeest en een pintje dek. Dit liedje werd gezonden door Victor HOECKMAN van Zegelsem in het cafe van Jozef Willems Haagbroek Zegelsem.

Slotbeschouwingen

Deze erg bondige verkenning inzake Kaalhoofdigheid en Haarkracht kun je als een voorbeeld beschouwen. Vaak bestaat bij heem- en volkskundigen een neiging om vaak betreden paden langs een omweg te benaderen of te herwaardenen langs een of ander lichtpunt.

Er zijn nog immer 'onbetreden paden' voorhanden. (61) Onze Bond heeft tijdens een Algemene Vergadering bij benadering een lijst ontworpen. Elk kan die op zijn manier aanvullen.

De kaalhoofdigheid siert vele lieden, maar pronkt in weinig tijdschriften en publikaties. Let op de naam- en zaakregisters in bladen en boeken. Deze bijdrage is er op gericht de 'verste punten met het heden te laten aanknopen, o.a. in een vergelijkingspunt en gelijkstelling tussen een blijspel uit driehonderd jaar v. Kristus te Athene, en een roman in 1980 in Parijs met dezelfde titel : de kaalgeschoren vrouw (p. 34) én met hetzelfde misverstand : een individu en een maatschappij hebben een vrouw het hoofd kaalgeschoren, zonder dat haar schuld trof.

Daar lag een andere zich beijveren en bevljtigen in besloten : een onderwerp even binden langs een uitgespannen ikonografie, het beeld. Samson, een rechter uit Israël met een uitzonderlijke kracht in zijn haar, treedt je tegemoet met een kunstwerk van P.P. Rubens. Dat had ook gekund met een voorstelling van Antoon van Dijck (° 1599 te Antwerpen); maar naast de reuzen van de schilderkunst praat er een krachtvertoon van Jommeke, een jonge held uit de stripwereld. De naam uit Israël weerklinkt als een titel van een bijzondere familie heden !

Als een verdere gradatie schakelt een nieuwe kunstrichting in : de film. Hoe staat de volkskundige daartegenover ? De film immers omvat en vertoont taferelen die we gewoonlijk beschreven zien. Hoe verkrijgt deze tak zijn register en rangschikking in ons klassemment ?

De cirkel van de kaalhoofdigheid en haarkracht is alles behalve rond, ver van daar. Je kunt dikke encyclopedieën raadplegen en er bijzonderheden bijseuren en uitspinnen (62). Dat was zeker mijn doel niet. Ook

(61) Zie *Onbetreden paden in de volkskunde*. O.V.Z. 53 (1978) 217-218.

(62) *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. E. Hoffman-Krayer. Berlin & Leipzig 1930/31. Band III, *Haar*, Kolom 1239-1288.
Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft. Wissowa-Kroll-Mittelhaus, Stuttgart, 1912, 14^eB kolom 2105-2109, sub verbo : *Haaropfer, Haartracht und Haarsmuck*.

zeispreuken zijn hier op hun plaats en de klub die kaalhoofdigen bindt. (63)

Voor menig punt is niet volledigheid het hoofddoel geweest, wel de sfeer. Voor de aangehaalde romans, films en liederen kan elkeen gebeurlijk verdere voorbeelden aanhalen. Het opsporen van de oudheid tot heden en een overeenkomst vastleggen, wordt een verrassing. Daarin zijn we geslaagd, hopen wij.

Er is daarenboven een derde luik in deze studie voorhanden : het redmiddel tegen kaalhoofdigheid, de pruik. De mens zoekt immers in alle tijden en in alle plaatsen een middel om zijn flauwe en lauwe kanten te camoufleren. Ook op dit vlak biedt de traditionele wetenschap niet onmiddellijk veel bruikbaar materiaal. Daar blijkt er nochtans meer voorhanden dan we vermoeden, zeer banaal en uiterst leuk. Een van de volgende nummers van ons tijdschrift schotelt jullie de redders en redsters van de kaalhoofdigen voor. Het is 'n uiterst lollig en grappig volk, hoor !

Renaat van der Linden

---

(63) Daniël DE BEUL. 1978, Uitg. in eigen beheer, Profeetstraat 15, Rans-Antwerpen. Zie O.V.Z., 55 (1980), met foto.

L.(ouis) D.(E) L.(ENTDECKER) *Kletskoppenapostolaat in St.-Goriks - Oudenhove (Zottegem) gestart. Kaalhoofdigen willen Vlaanderen veroveren.* De Gentenaar en Het Nieuwsblad, krant, Gent, Brussel, 7 sept. 1970.

De leden verschijnen op het kongres in toga en dragen op de borst de afbeelding van het meest onnuttige voorwerp dat er op de wereld bestaat : een kam. De doop is een indrukwekkende plechtigheid : de leiders van de Broederschap staan in driekleurige toga en met kale knikker de dopeling op te wachten. Nederig komt die nader. Hij houdt de linkerhand boven een biljartbal, symbool van deze sympatieke loge, en zweert daarbij dat hij nooit iets zal ondernemen om wat ook aan zijn «kapsel» te veranderen. Hij verzaakt aan alle charlatanstreken die de haarval vruchteloos tegengaan, hij zweert zijn leven lang zoveel mogelijk kaal, klets en bloot van hoofd te blijven onder het motto : *Kaalkop altijd - Dwarskop nooit.* Dan giet de voorzitter de dopeling een geut cognac over de kale knikker. Je kan het ook met water doen doch cognac is vitaler. Heel het hoofd wordt ingewreven. Vervolgens zoenen al de «Ouden» de kale ingewreven schedel van de neofiet. Dat is het grote teken van de broederschap : zij bieden om beurten mekaar de kale schedel aan en kussen die wijdingsvol...

Vervolgens moet de dopeling een beker cognac drinken en onder het applaus van de aanwezigen wordt hij als volwaardig element opgenomen in de Broederschap... en krijgt hij als teken van zijn waardigheid een grote karikatuur van een kam en een driekleurig schouderlint. Zo is de kaalkop begonnen aan zijn mars door Vlaanderen, de vriendschap, de leute, het volksleven en de nering ten bate met het doel de belangen van de kletskoppen overal te verdedigen onder de leuze : «beter onze kletskop dan een luizekop of helemaal gene kop» en met de opdracht «moge uw hoofd de zin weerkaatsen van onze goedheid ten overstaan van de medemens». Zwitserland telt elf erkende kletskoppen, Frankrijk heeft er 125, Duitsland een paar honderd, België telt er al 150. Wanneer straks de Vlaamse koppen aantreden krijgen wij de bloeiendste vereniging kletskoppen van Europa. Weeral iets om fier over te zijn. L.D.L.

BRONNENMATERIAAL VOOR HET INVENTARIZEREN VAN AMBACHTELIJK LANDBOUWGEREEDSCHAP DE LANDBODE, 1891 - 1914

INLEIDING

Bij het inventarizeren van het ambachtelijk handgereedschap en van de diverse werktuigen en machines, doen zich steeds problemen voor van identifikatie van het te beschrijven voorwerp.

Direkt bruikbaar beeld-referentiemateriaal is in heemkundige tijdschriften niet ten overvloede te vinden. En inderdaad, het is moeilijk een grens te trekken tussen het meer beschrijvende onderzoek van de volkskultuur en de quasi werktuigkundige atlas waartoe de enorme variëteit van ambachtelijk alaam en van machines, sinds 1850, ons zou verplichten.

Tot op zekere hoogte volstaat het te kunnen beschikken over een meer algemene «soort»-beschrijving. Het molbord (landbouwwerktuig om grond te effenen) bijvoorbeeld is in zijn verschijningsvorm en elementaire samenstelling direkt herkenbaar en naar streek niet té variabel.

Anders wordt het naarmate, vanaf 1850 ongeveer (1), de werktuigen en machines meer ingewikkeld worden en er evenveel varianten ontstaan als er landbouwingenieurs (denk aan Ir. Max LeDocte !) op zoek zijn naar verbeteringen en deze in al of niet eigen «werktuigmakerijen» in produktie brengen.

We lezen in een verslag over de tentoonstelling van landbouwmachines in het Jubelpark te Brussel in 1909 : *Het is verblijdend te zien welken naijver er onder de werktuigmakers bestaat. Daardoor ontstaan dagelijks nieuwe verbeteringen...* (De Landbode, XIX, 18 = 1 mei 1909, blz. 378).

Gietijzeren en, naar 1900 toe, stalen konstrukties verdringen gaandeweg het hout als opbouw materiaal.

Hierdoor veranderen ook de mogelijkheden om dragende delen funktioneeler en werkende delen nauwkeuriger te maken, waarbij men er toe komt verschillende taken in één machine te verenigen.

Denk bijvoorbeeld aan het eeuwenlang bijna onveranderd gebruik van de vaste houten kar- tot voetjesploeg en de ontwikkeling op enkele tientallen jaren tijd van de wentelploeg en de twee tot meerscharige trekkersploeg.

(1) J. MOERMAN, *Ontstaan en evolutie van de mechanisatie in de Belgische Landbouw*. Wetenschappelijke Tijdingen, XIX - 1959, 2, blz. 49-58 en 3, blz. 107-113.

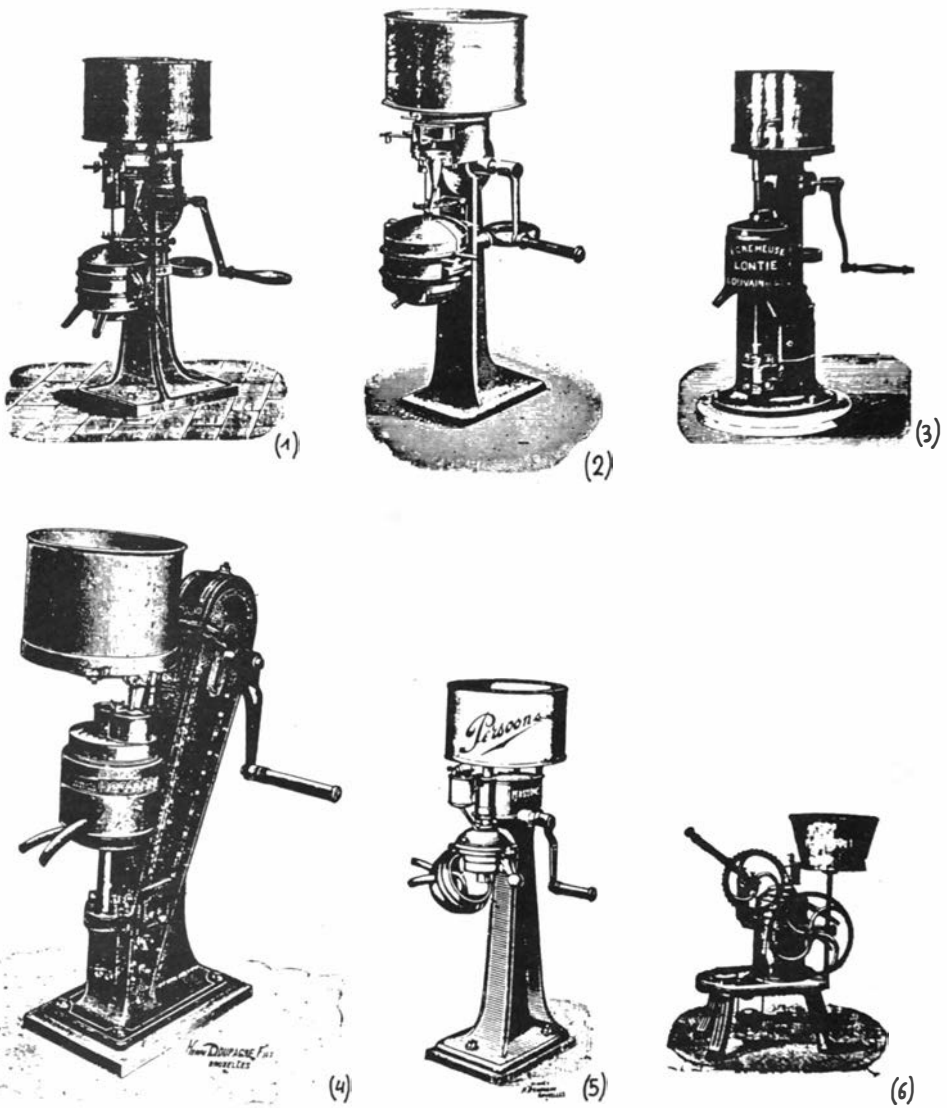

Fig. 1 : Enkele in België ontwikkelde en gekonstrueerde ontromers (1) Melotte, 1882; (2) Melotte, 1900; (3) Lontie, 1901; (4) Persoons, 1901; (5) Persoons, 1908, model met «op-hangende bol»; (6) La Campinoise, 1903.

Of even markant : de snelle evolutie van de graanmaaimachine (1859) met de pik- of zelfbinder (1890) tot de «samenwerkende maai- en pik-machien» (1907).

De dorsmachine, de aardappel- en bietenrooier, de zaaimachine, de centrifugaal ontromer, de traktor enz. zijn nog zovele voorbeelden in een mechanisatie-golf waarbij nieuwe werktuigen naast de oude gaan leven en een bonte familie vormen : de regionale ambachtelijke werkwijze houdt langzaam op te bestaan, de in serie geproduceerde industriële werktuigen dwingen tot een gelijkvormige werkwijze.

Wil men het konkrete werktuig of de machine tenvolle situeren met zijn specifieke karakteristieken, dan volstaat een «soort»-beschrijving eigenlijk niet meer.

Het nabije, herkenbare geheel verdwijnt : niet enkel de machines zijn complexer, de veelheid vraagt ernaar ook het konstruktiehuis of de verspreider te kennen (bv. ingevoerd model of eigen konstruktie) evenals hun (verkoops-)argumentatie, om dit spiraliforme groeiproces te duiden. Verschillende werktuigen worden overigens langzamerhand benoemd met de naam van het huis; denk aan de ontromers Melotte, Persoons, De Laval, Lontie, Burmeister Wain e.a.

Ons interesseert hier de overgangperiode waarin vanuit een «stam»-model, d.i. voortgaande op oude vormen (bv. ploeg) of vertrekkend vanuit een nieuwe uitvinding (bv. dorsmachine), zich verschillende verbeteringen en vormen ontwikkelen. Want deze werktuigen bereiken in steeds sneller tempo onze heemmusea. Als ze ze bereiken !

De ontdekking van een jaargang van de «De Landbode», in het heemkundig museum Bardelaere te Lembeke, reveleerde een rijke bron van gegevens op, die over zijn hele verschijningsperiode werd uitgepluisd.

A. DE LANDBODE EN DE BEDRIJFSKATALOGEN

De Landbode is het «Weekblad der provinciale Landbouwmaatschappijen van Antwerpen, Brabant en Oost-Vlaanderen en van de Comices Kemmel, Ieperen en Dixmude, de landbouwvakvereniging van het kanton Nieuwpoort (West-Vlaanderen), enz.» (= titel IIe jg. nr. 52, 28 dec. 1901).

Dit leerrijke «wekelijksch landbouwblad verschijnende iederen zaterdag» verscheen vanaf 2 mei 1891 tot 15 augustus 1914 (2).

(2) Elementaire gegevens hierover in :

GAUS H., VERMEERSCH A.J., *Repertorium van de Brusselse pers (1789-1914)*, Leuven, I.C.H.G., Bijdragen 50, 2 delen (A-K/L-Z), 485 + 663 blz. Hier : volgnummer 1163. De achtereenvolgende adressen van 'De Landbode' te Brussel :

1891-92	Priemstraat 45
1893	Vander Meerschstraat, 41 (Noord)
1895	Vande Weyerstraat, 102 (Noord)
1896, 1 juli	Sint-Pietersstraat, 61 (Noordstatie)
1898, 29 jan.	Anjelierstraat, 3 (Martelaarsplaats)
1900, 5 mei	Maria-Theresiastraat, 50 (Leuvense Poort)
1907, 5 jan.	Cortenberglaan. 30

Formaat : 1891-1910 : 4°

1911-1914 : f°

In zijn 24 jaargangen publiceerde het blad over twee kolommen per bladzijde «Alles wat den boerenstand betreft. Alles wat den landbouw aangaat» o.a. wetenschappelijke artikels over kunstmeststoffen, landbouwlessen, ziekten van vee en gewassen, uitslagen van veeteeltprijskampen enz. (3).

1. Artikels over landbouwwerktuigen en -techniek

Onder het 63-tal geëxcerpeerde artikels van belang voor de studie van het landbouwalaam onderscheiden we drie reeksen :

1. Artikels waarbij landbouwwerktuigen worden besproken of met elkaar naar gebruikswaarde worden vergeleken, dit dikwijls ter gelegenheid van een wedstrijd ingericht door een «landbouwcomice» of ter gelegenheid van tentoonstellingen.

Deze artikels zijn op een systematische wijze opgenomen in het binnenkort te verschijnen werkboek :

«Nederlandstalig bibliografisch en ikonografisch bronnenmateriaal voor het inventariseren van het landbouwalaam in Vlaanderen, periode 1850-1914. Proeve tot handleiding».

2. Artikels die op indirecte wijze informeren over de gebruikswijze en gebruikszin van bepaald landbouwalaam.

In het hiervolgende overzicht zijn enkel de titel vermeld en tussen haakjes het jaartal, nummer, bladzijden.

De centrifugaal-ontrooming. (1892, 52, 461-462)

Een en ander over de nieuwe methode van boterbereiding. (1895, 52, 881-882)

De aanspanning der belgische trekpaarden. (1898, I, 7-8)

Gebruik van stroo. (1899, 49, 922-923)

Het scherpen der zeisen. (1902, 37, 652)

Over boter, watergehalte en kneden der boter. (1902, 44, 781-782)

De ontroomers op de boerderij. (1903, 16, 308-310)

Invloed van het dorschen op de hoedanigheid van het zaaigraan. (1904, 42, 795-796)

(3) Verdelingsoverzicht van de inhoudstafel, jaargang 1901 :

Allerlei / Akkerbouw, bemesting, grondkennis, plantenteelt / Bewaarmiddelen voor graan, knollen, vleesch, boter, enz. / Bijenteelt / Boeken / Comicen, congressen, verschillende werkzaamheden / Economische toestan den / Fruit-, boom- en boschteelt - Groententeelt en Tuinbouw / Gezondheidsleer en ziekten van allerlei dieren / Handel en Statistiek / Huldeblijken, decoratiën, sterfgevallen en andere personeele berichten / Landbouwlaboratoriums van den Staat - Ontledingen enz. / Landbouwwerktuigen / Melkerij en andere landbouwnijverheden / Neerhof / Onderwijs, Melkerijscholen / Paardenkweek, keuringen, prijskampen, fooren enz. / Plantenziekten, onkruid, insecten en vogelschade enz. / Prijskampen, tentoonstellingen, markten / Rundveekweek - Veekweeksyndicaten / Samenwerking / Varkenskweek - Schapen / Verzekering - Krediet enz. / Voeding en Voedingsleer / Weidebouw / Wetten, besluiten, reglementen. - Dienst der Staatslandbouwkundigen enz. / Bijvoegsels.

Behandeling der aardappels tegen de plaag.

Hoe bereidt men Bordeauxsche pap ? (1905, 28, 509-510, 514)

Het melken met de machine. (1908, 43, 812-813)

Het insmeren van de landbouwmachienen. (1909, 18, 375-376)

Ontrooming naar de oude en nieuwe wijze ? (1909, 13, 276-277)

Opmerkingen over de inrichting der stallen. (1909, 25, 515-517)

Over 't insmeren van landbouwwerktuigen. (1909, 25, 517-518)

Nieuwigheden op de 4e tentoonstelling van landbouwmachienen te Brussel. (1912, 17, 156)

Melkzuivering door centrifugeren (afroomers). (1912, 24, 218-219)

Buitengewone afroomers. (1912, 25, 228-229)

Opladen van den mest. (1897, 51, 1055-1056)

3. De veeleer zeldzame, meer historisch gerichte artikelen, waarbij een bepaald konstruktiebedrijf van landbouwmachines wordt voorgesteld of waarin markt-ekonomische situatieschetsen worden gebracht.

Vermeldenswaard vooral is het artikel

GASPART, E. : *De Belgische vervaardigers van landbouwmachienen. De Werkhuizen 'Melotte' te Rémicourt* in : De Landbode, XIV, 46 (12 nov. 1904), 873-882, ill.

Andere :

Een en ander over de Amerikaansche fabricatie van landbouwmachienen. (1907, 45, 906-907)

Landbouwwerktuigen en machines. De gewestelijke landbouwwedstrijd van de provincie Oost-Vlaanderen te Gent. (1908, 31, 581-582)

Het Jubelfeest van Melotte's ontroomers. (1913, 27, 254-255)

2. Advertenties

Minstens zo belangrijk als de bijdragen zijn de aan afbeeldingen rijke advertenties waarmee, vanaf het begin bijna, de eerste en de laatste twee bladzijden van ieder nummer zijn gevuld.

Ongeveer de helft van deze advertenties betreft landbouwwerktuigen; de rest handelt over zaaigoed, veevoerders, meststoffen en verder diverse kleinere aankondigingen.

De voornaamse firma's vinden we over lange periodes in ieder nummer terug, soms met een kleine aanvulling of verandering van het aangeboden pakket, soms met een andere afbeelding van een van hun machines. Kleinere firma's of verdelers adverteren meestal slechts enkele nummers na elkaar en duiken in de volgende jaren dan weer plots op. Zoiets vraagt wel wat speurwerk !

Dank zij deze advertenties wordt het mogelijk de herkomst van een bepaald merk of type werktuig te kennen, wat, zoals we reeds aanstipten, bijzonder belangrijk is bij een inventarisatie van het landbouwalaam uit deze periode.

3. Catalogi, prijscouranten, prospectussen

Meer nog dan de advertenties zelf zijn de katalogi, prijs-couranten of prospectussen waarnaar ze verwijzen *een uitmuntende dokumentatie voor de geschiedkundige. Hij treft er immers nagenoeg alles wat te koop geboden werd met de technische eigenschappen en/of afbeelding en/of de prijs... Dank zij deze bron weten we derhalve wat er reeds of steeds te vinden was op een bepaald ogenblik, vaak met nauwkeurige gegevens dienaangaande. Wij kennen ook de produktie en het belang van fabrieken en winkels. Naast de inlichtingen over de waren zelf staan er vaak foto's van het bedrijf of van werken die uitgevoerd werden met de waren die besproken worden in de catalogus, een lijst van de door de fabriek gekregen erepenningen, een korte geschiedenis van het bedrijf enz. Ook de taalkundige vindt er zijn gading: zeldzame of bastaardwoorden, plaatselijke benamingen, enz. (4).*

Zowel bij advertenties als in katalogi gaat het om verkrijgbare machines en werktuigen, wat dus slechts een benaderend beeld geeft van de effectieve verspreiding en het werkelijke gebruik ervan. Maar het verschijnen alleen reeds wijst op een reële markt en de verdere ontwikkeling van de landbouw na 1900 bevestigt het demonstratief belang van deze advertenties.

Het is immers opvallend, wanneer we ook andere dokumentatie doornemen, dat de eerste golf van mechanisatie-uitvindingen in de periode 1848-1862 er vooral een blijkt te zijn van buitenlandse ingenieurs-konstruktoren (toonaangevend zijn Amerika en Engeland) en van enkele over de grens kijkende Belgische kollega's (LeDocte, Van Maele, de 'leerschool' van Sint-Pieters-Hein e.a.) en van enkele grootgrondbezitters. Deze vloed van uitvindingen gaat niet gepaard met een even intense advertentiekampagne door firma's, gewoon omdat de landbouwers aan deze dikwijls letterlijk en figuurlijk 'vreemde' tuigen nog niet toe waren.

Na een rustige 'inkubatie'periode (1863-1890) breekt een nieuwe intense golf van uitvindingen en verbeteringen door (1890-1907), deze keer evenwel gedragen door een algemene consensus en belangstelling onder de landbouwende bevolking, geruggesteund door overheidsinitiatieven en georganiseerd en gepropageerd langs landbouwverenigingen en

(4) DAVID J., *Het Repertorium van de Belgische Handelscatalogi* in: Mededelingen Centrum voor Industriële Archeologie, II (1976), 1-2, blz. 2-8, ill.

Hierin wordt het samenstellen van een dergelijk Repertorium voorgesteld en worden een aantal richtlijnen daartoe uiteengezet.

Dit project heeft tot nu toe echter nog geen doorgang gevonden, mede door het opdoeken van het Centrum voor Industriële Archeologie in 1978.

Ik voorzeg voor 1907

de verdwijning van de houten egge.

Het is een verouderd werktuig, dat slecht werk verricht en onwaardig is van de Belgische landbouwers. Het moet verdwijnen gelijk de houten ploeg verdwenen is.

De Toekomst

is aan de

Stalen EGGEN METEOR

(brevet A. LAACKE)

Wie den vooruitgang zal volgen, zal geld winnen

Vraagt dadelijk onzen kataloog n° 3 (Zending gratis en vrachtvrij). Men bewijst er door A + B het voordeel welk men uit het gebruik onzer stalen egge, brevet Laacke, trekken kan.

Brieven te zenden :

METEOR, te Kain-bij-Doornijk.

Comices om. En, merkwaardig parallellisme, samenvallend met een in de pers even intense advertentie-golf waarbij deze keer een hele reeks Belgische konstrukties en firma's op gelijkwaardige voet wedijveren met buitenlandse.

In funktie van het benodigde (beeld-) referentiemateriaal voor de inventarisatie van landbouwwerktuigen, brengen deze advertenties ons een geweldige stap vooruit, zowel terwille van hun intrinsieke waarde als omdat ze ons op het anders zo moeilijk vind- en volgbare spoor zetten van grote verdelers en binnen- en buitenlandse konstruktiebedrijven en hun katalogen.

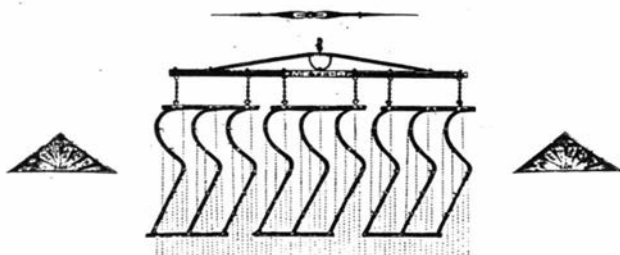

Ik raad u aan

den vooruitgang te volgen.

Gij zult eene groote winst maken door vermeerdering van oogst, vermindering van werk, dagloon en herstellingen door het gebruik der

Stalen EGGEN METEOR

Deze nieuwe egge, van den Ingenieur **A. LAACKE**, welke wij aan de landbouwers onderwerpen die eene hedendaagsch werktuig willen, is het summum der volmaaktheid en wat het beste is op de wereld.

Vraagt seffens aan de Ateliers Meteor te **Kain-bij-Doornik**, de katalog n° 3 (verzending gratis vrachtwij). Gij zult daarin al de akker-ou weldo eggen vinden, van 1 m. tot 3 m 50 en meer, voor ten man tot twee paarden, en, anderzijds, vele nuttige inlichtingen.

Doorgedreven onderzoek kan wellicht helpen een gedetailleerde beschrijvende atlas samen te stellen van het aan landbouwers aangeboden gemechaniseerde landbouwalaam vanaf 1850 tot 1914. (5)

Arnold ELOY
(vervolgt)

(5) Wie dergelijke katalogen bezit en deze ter beschikking wil stellen voor onderzoek, neme kontakt op met de auteur van dit artikel (Guinardstraat, 22, 9000 Gent). Waarvoor b^este dank !

OOSTVLAAMSE NATUURZANG

De zang ontspringt aan een elementaire drang van het menselijk gemoed naar zelfuitdrukking. Door de scheppende gave van de mens ontwikkelt zich zijn natuurzang tot een kunstuiting waarin stem en melodie zich tot het bovenzinnelijke verheffen.

In het licht van de volkskunde gezien is de zang een levensverschijnsel dat als zodanig een differentiatie naar milieu, geslacht en leeftijd kent. De zangwijze verschilt én naar inhoud, én naar muzikale vormgeving. Maar voor man, vrouw en kind uit om het even welk levensmilieu betekent steeds de zang een expressiemiddel. De natuurzang dient dus begrepen als een milieueigen taal.

De vrouw is van natuurwege geroepen leven te baren en te behoeven. Op haar lippen leeft de zang eerst en vooral als een taal van moeder tot kind. De man volgt zijn roeping tot een actief beroepsleven. Aan hem vooral blijft voorbehouden de transpositie van de natuurzang tot kunst. Het kind heeft, net zoals voor de moedertaal, de aanleg om klank en structuur van de milieueigen zangtaal te verwerven. Aldus ontwikkelt zich de kinderlijke muzikaliteit, zeer geleidelijk en naar wel te bepalen muziek-genetische wetten, in de schoot van de milieueigen natuurzang.

Twee ernstige overwegingen volgen uit dit kort inleidend woord. Cultuur ontstaat uit natuur, en elke cultuur blijft met haar natuurlijke levensbron causaal verbonden. Zo ontspruit de muziekkultuur uit een levensmilieu vervuld van sprankelende zanglust; deze elementaire levensuiting veredelt, in en door het zingend gemoed, tot zangvreugde en bloeit uiteindelijk open tot gelouterde kunstmuziek. Een muziekkultuur evenwel verliest haar aktueel bestaan, zinkt weg naar «muziekgeschiedenis», als de stam verdort waarop haar edele vruchten zijn geënt. Met andere woorden : wanneer de zingende volksmond verstomt, vergaat de muzikale cultuur samen met de zangtaal van het milieu.

Het gezin is de kiemcel van alle menselijke leven; de natuurzang van de vrouw is dan ook de moederschoot van alle muzikaliteit. Opsporingen naar het muzikale leven in de huiskring leiden derhalve tot meer dan volkskundige wetenswaardigheden. Hun resultaten zijn gewichtige voor tekens voor de op- of neergang van de muzikale volkscultuur. Konkrete gegevens over de zang in het Oostvlaamse gezin zullen de aktuele toestand nader belichten.

De tweede overweging houdt verband met het afnemend gebruik van de volkseigen zangtaal door de mannelijke bevolking. Reeds bij het huidige jongensspel dreigt de zang zijn functionele waarde te verliezen. Speelt dan het muzikale taaleigen inderdaad niet meer door de muzikale verbeelding van de man? Assimileert de jongensgeest niet meer het lied en de melodie van de eigen streek? Beide vragen zinspelen op een mogelijke breuk tussen natuur en cultuur, met rampzalige gevolgen voor de mannelijke scheppingskracht. Onvermijdelijk zal de spontane ontwikkeling van de muzikale aanleg worden belemmerd, de onbewuste zelftraining in vokale vaardigheden allerhande zal achterwege blijven, de muzikale intuïtie haar vruchtbare voedingsbodem verliezen. Het cultuurpedagogisch belang van het vraagstuk ligt voor de hand. De muziekfolklore gepaard met kinderpsychologisch inzicht kan en zal hierop een gefundeerd en tevens positief antwoord verstrekken. Zangstof uit Oostvlaamse jongensmond zal hiervoor tot dokumentatie dienen.

I. Zang in het gezin

In de omvangrijke kollektie van muzikale opnamen die lic. Henri Roobaert f.c. in het Vlaamse volksleven kon maken, bevinden zich ook talrijke opnamen uit het Oostvlaamse gezinsleven. Zo beschikt Br. Roobaert o.m. over een dokumentatie van 50 liederen en recitaties die hij in een zingend gezin te Huise kon verzamelen. We kiezen hieruit een twaalfstal ter illustratie van ons onderwerp. Deze nummers zijn naar tekst en thema milieueigen, naar hun muzikaal verbeeldingspel varianten van bekende melodieën of volledig nieuw. Zij betekenen dus een waardevolle verrijking van de bestaande bronnenliteratuur, materiaal dat we hier met dank aan Br. Roobaert voor het eerst publiceren.

Het zingende gezin is samengesteld uit vijf personen: moeder Agnes V., een kloeke vrouw van 49 jaar; Lieve V., een dochter van 20 jaar; Jan V., een zoon van 19 jaar; Hilde V., een aardig meisje van 17 jaar; en Eva V., een klein zusje van 7 jaar.

Uiteraard zijn de liederen en spelletjes die moeder zingt, vooral gericht naar het jongste kind. De liederen en recitaties van de volwassen dochter en zoon zijn door de situatie georiënteerd naar het familieleven maar getuigen tevens van een aktuele gehechtheid aan het ouderlijk tehuis. Het bakvisje doorleeft al zingend haar aantrekkelijke rol in de huiskring: nu het gezellig contact met haar volwassen broer en zus, dan de prettige omgang met haar klein zusje, en ten slotte doch niet in het minst, het genoeglijk verlangen naast moeder tot hart van het gezinsleven te rijpen.

Als eerste groep van voorbeelden een wiegelied en vier spelletjes met het jonge kind. We aarzelen : deze liederen kennen we toch allemaal. Zijn dat niet deuntjes zo oud als de straat ? Neen, dit oordeel zou voorbarig zijn. Beginnen we maar te zingen, en we zullen onmiddellijk gewaar worden dat de zangwijzen, zelfs ook de teksten, niet dezelfde zijn als die we elders meestal zingen.

Hilde 2. en Eva 2.

HUISE

Do, do, kind-je do, Slaapt en doe uw oog-stens toe.
 Mor-gen zul-len wij bij Mee-ree gaan, Ap-pel-kes braan en
 noot-jes wa-ken. En E-va mag mee-gaan.

Hilde 2. en Eva 2.

HUISE

Ro-ro ma-ka-ro, faites ce-ci à
 la mai-son; faites ce-ci, faites ce-la. A-ksjie!

Jan 2.

HUISE

Op mijn hoofd staat 'n Bon-net-je, 'n Bon-net-je met 'n
 pluim. Pluim, pluim, pluim, aar-di-ge pluim, Dit is mij-ne
 vin-ger en dat is mij-nen duim.

Jui, jui, peerd-je, Naer a-nard* om e steir-tje, Naer
Be-ver om e koe-ke Neer os kin-ne-ke zoe-ke !

* Oudenaarde

Mie ma-rol-le-ke, draait zijn pol-le-ke, Draait zijn pol-le-ke-
nand-je. Neer ne stui-ver min of meer,
Draait zijn pol-le-ke nog ne keer.

Met verwondering ervaren we hoe wezenlijk Vlaamse zangstijl gepaard kan gaan met uitgesproken streekeigen idiomem. Sla o.m. gade :

- de eigenaardige, gelijkende tonaal-melodische trant in het wiegelied, het dansje en het vingerspel;
- de gelijkende slotleiding door een expressieve melodische boog in het wiege- en het knieliedje : hier naar de diepte toe uitgalmend in de toontrap *sol*, daar opgaande naar de toontrap *do* en plotseling neerstortend naar de *re*;
- de interpretatie van het spel met het kind in de maat 4/4, waarbij het Antwerpse «Hop, Marjanneke» resp. Oost- en Westvlaamse «Klein Kadolleke» ook nog allerhande wijzigingen van tekst en melodisch verloop ondergaat.

Net als de zon speelt in het water, zo spelen maat en ritme door het leven in de huiskring. Dit toont ons de volgende groep van voorbeelden aan. Vooreerst een vindingrijk spel van liplezen : het kind moet raden wat moeder bij(*) alleen met de lippen spreekt.

3
4 Hon-derd! 2
4 Plakt op e gat dat't 3
4 don-derst. 2
4

Plakt op e bil-le dat't klinkt, Da me-neer lo-

wie uit zij-ne ..... springt.

De opvoeding poogt terecht de muzikale gemetenheid uit te baten voor de verbetering van spraakgebreken en in 't bijzonder voor de opleiding van het dove kind. Ga bij de moeders uit het volk te rade! Hun intuïtieve muzikale handelswijzen zullen u leren, door een vrolijk spel van maat en ritme, elementaire taalvaardigheden te verkrijgen.

Nu twee staaltjes van prettige praat in de huiskamer: een maatvast spotversje op de naam «Amedee»; en een vraag naar het uur met een kordaat gemeten antwoord.

Jan 2.

HUISE

2
4 A-me-dee, pis-to-lee, Pak ne stok en danst ee-mee.

Hilde 2. en Eva 2.

HUISE

(ongemeten)

-Oe loat es't? 2
4 Hoart-je va mij

gat, Mij'n ar-lo-zje lig plat. Hoart-je va mij

bil-le, Mij'n ar-lo-zje lig stil-le.

In beide recitaties is de taaleigen cadans bewaard. Het muzikale ritme in de maat 2/4 is ingegeven door het taalritme en brengt dit merkbaar in reliëf.

Een derde groep liederen is geschikt om ons oor te scherpen voor de kenschetsende overgang van gezongen naar gesproken taal; voor de wijziging van het maatgebonden ritme in een maatvrije gemetenheid; voor het specifiek melodisch idioom dat hogerop reeds werd gesinaleerd.

Jan 2. HUISE

Gjientk, tjientk, fi-o-le, De kad-de goa na
 't scho-le, De hond blijft thuis. "Pisp," zei de
 muis In 't scho-tel-huis.

Het spel met het schreiend kind schommelt op de toontrappen *do* en *re*, de streekeigen melodische kern waarop de spreektoon tot zangtoon ontvouwt.

Lieve 2. HUISE

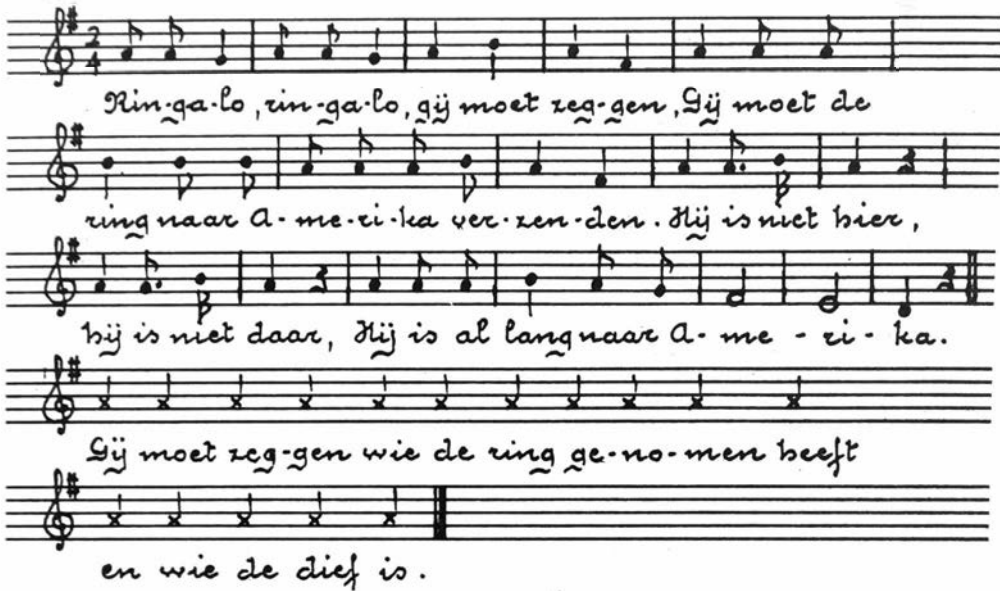
On-der 't wa-ter lag 'n pa-ter Met zijn te-nen
 Bo-ven 't wa-ter. Hoe-veel te-nen hael die pa-ter? *
 We zul-len zien of dat het meis-je niet ge-lo-gen
 heeft. Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zev'n, acht!

* zwijgend met de handen aangeduid; b.v. acht

In dit aftelrijmpje, afwijkend van zijn meestal gesproken versie, ontmoeten we opnieuw het gedifferentieerd melodisch spel tussen de toontrappen *re do* en *re si*, thans met de merkwaardige slotleiding naar de hogere *fa*. Hieruit blijkt een tonaal-melodische structuur die het musicologisch inzicht in het streekeigen idioom verdiept en in zijn wezenlijk karakter bevestigt.

Lieve 2.

HUISE

Ringa-lo, ringa-lo, gij moet zeg-gen, Gij moet de
ring naar A-me-ri-ka ver-zen-den. Hij is niet hier,
hij is niet daar, Hij is al lang naar A-me-ri-ka.
Gij moet zeg-gen wie de ring ge-no-men heeft
en wie de dief is.

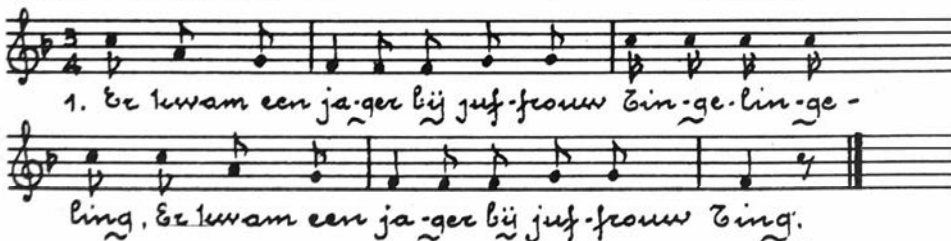
In het alom gezongen spel met de ring klinkt te Huise nogmaals hetzelfde idioom op. Het wordt nu in zijn melodisch verloop expliciet uitgebreid tot de toontrap *mi* en afgesloten door een dalende boog naar de *sol*.

In onderlinge vergelijking met het gereciteerde gedeelte van deze groep liederen bemerken we volgende kenschetsende gradatie in de gemetenheid van het ritme: maatgebonden figuurvorming (zie «Tjienk, tjienk»); de maatvrije figuurvorming (zie «Onder 't water»); de louter regelmatige artikulatie (zie «Ringelo, rangelo»).

Het twaalfde en laatste lied is een voorbeeld van hoe éénzelfde tekst in een vaststaand metrisch-ritmisch geraamte op afwijkende wijs wordt gezongen.

Hilde 2. en Eva 2.

HUISE

1. Er kwam een ja-ger bij juf-frouw Bin-ge-lin-ge-
ling, Er kwam een ja-ger bij juf-frouw Bing.

2. Wat moest hij hebben .....
3. Een potje koffie .....
4. Waar moest hij slapen .....

5. Al onder tafel .....
6. Waar moest hij sterven .....
7. Al in de kelder .....
8. Waar moest hij begraven worden .....
9. Onder de peerboom .....

of

2. Wat moest hij hebben .....
3. Een potje koffie .....
4. Waar moest hij slapen .....
5. Al onder tafel .....
6. Waar moest hij sterven .....
7. Al in de kelder .....
8. Waar moest hij begraven worden .....
9. Onder de peerboom .....

Deze zangwijs is volmaakt in haar melodische eenvoud, ze is tevens eigen aan de Vlaamse zangstijl en past bij het zwierig klappen in elkaars handen. Maar wie uit de Kempen, Antwerpen, uit Brabant of Limburg enz. zou deze melodie bij het handenspel gebruiken? En toch, te Huise zingen Groot en Klein dit spel slechts op die streekeigen manier.

In antwoord op onze vraag naar de aktuele toestand in de huiskring illustreerden een twaalftal liederen en recitaties uit Huise positief het feit, dat nl. het muzikale leven in het Oostvlaamse gezin wel ernstig bedreigd maar niet gedoofd is. Het zingend gedrag van de moeder bepaalt nog steeds de muzikale openheid van het gezin, de zangtaal van het kroost en het melodisch dialect in de omgang met en tussen de kinderen.

II. Zingzang uit jongensmond

Zingen vraagt een open gemoed, een streven naar persoonlijke toenadering en mededeling. In een atmosfeer van rust en vertrouwen borrelt dan de zang op uit het kinderhart als dynamische faktor bij het spel en speurtochten allerhande. Maar jongens, vooral op jonge leeftijd, zijn eerder schuw, wantrouwig en gesloten. Hun terughoudendheid belet een zingend gedrag in aanwezigheid van derden. Jongens wensen onopgemerkt te blijven bij hun zingende spelbezigheden. Derhalve moet u ze in en langs hun gesloten milieu weten te bereiken, wil u toch pogen de intieme jongenszang te bespieden.

De uitdrukking *zingzang* kon onmiddellijk doen denken aan zingzang van regen tegen de ruit, dus aan een gelijkmatig of eentonig geluid. Zou de mompelende of roepende zangstem die men veelal van jongenslippen te horen krijgt, niet hieraan gelijken? Dit zou een vergissing zijn bij de beoordeling van wezenlijke jongenszang.

Zingzang als literaire uitdrukking zoals ze sedert de 19^e eeuw in zwang kwam, wil het idee wekken van een bonte ruiker van kleine gezangen (1). Indien we deze interpretatie van *zingzang* in nauw verband brengen met het melodisch taaleigen, het muzikale idioom van de streek, dan benadert de term wel de zangexpressie van de volksjongen en haar specifiek karakter.

Zingzang uit de jongensmond omvat een onbeperkt aantal elementaire zangformules en zangroepen. 't Is eenvoudig zonder eentonigheid; 't is een levendig verbeeldingsspel waarin eenheid van stijl te bespeuren valt. Zingzang in het onderhavig verband dient dan als manifestatie van een muzikaal gedrag begrepen, eigen aan de jongensnatuur.

De bronnenliteratuur bevat slechts weinig of geen dokumentatie van zangwijzen uit de jongensmond (2). Met intuïtie en pedagogisch talent vond Br. *Roobaert* evenwel middelen en wegen om zingende jongens in hun eigenste milieu onopgemerkt te volgen en op band op te nemen. De eerste resultaten van deze, min of meer, systematische speurtocht op straat en in de huiskring beloven een rijke oogst: dozijnen Oostvlaamse deuntjes, zangroepen en gezongen spelwijzen waarvan geen mededelingen te vinden zijn, noch in de literatuur noch in onze eigen verzameling uit vroegere jaren.

Een globale kijk op de jongenszang die ons tot dusverre toekwam, wijst op volgende samenstelling van dat specifiek zangrepertorium: uitnodiging tot spel en aftelrijmpjes; zangroepen en deuntjes bij het spel;

---

(1) Zo betitelt b.v. Frans *de Cort* zijn verzameling van gedichten op allerhande binnen- en buitenlandse melodieën *Zingzang* (Brussel, 1860).

(2) A. DE CORT levert de belangrijkste bijdrage tot het gezongen Vlaams jongensspel; zie *Vlaamse Kinderspelen uit West-Brussel*, 1931.

L. LIEVEVROUW heeft eveneens een diepgaande kennis van het jongensmilieu; hij noteert echter slechts de teksten van de zangwijzen die het jongensspel begeleiden; zie *Spelen mijner Jeugd*, 1952.

J. BOLS noteert kinderlijke zangwijzen die zowel voor jongens als voor meisjes kenmerkend zijn; zie *Godsdienstige Kalenderliederen*, 1939.

Bij de verzamelingen van DE COCK-TEIRLINCK, GHESQUIERE, HIEL, NUYTS, enz. overwegen de optekeningen uit de zingende meisjesmond.

plaaglijedjes en echte treiterdeuntjes; natuurliedereren, deuntjes die «zo maar gezongen worden»; bedelliedereren en -roepen (nieuwjaar, driekoningen, vastenavond, enz.).

Een dertiental voorbeelden mogen de situatie illustreren (3). Een begeleidend woord zal telkens de aandacht vestigen op een of ander stijlkenmerk van de zingzang.

Het jongensspel zet in met een oproep tot spel. Ter inleiding een auditieve schets van dat spelbegin.

Jongens, 9-12 j. GENT-ZUID

Wie doet er mee mar-be-len?

Detailed description: A musical staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. The melody consists of eight notes: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), C5 (quarter), B4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), and F#4 (quarter). The piece ends with a double bar line and repeat dots.

(steeds hernomen)

Jongens, 9 j. ZELZATE

Wie doet er mee o-ver-lu-per-ke?

Detailed description: A musical staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#). It starts with a 3/4 time signature and a melody of seven notes: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), C5 (quarter), B4 (quarter), A4 (quarter), and G4 (quarter). After a double bar line, the time signature changes to 2/4, and the melody continues with four notes: F#4 (quarter), G4 (quarter), A4 (quarter), and B4 (quarter). The piece ends with a double bar line and repeat dots.

(steeds hernomen)

Jongens, 9 j. ZELZATE

Wie doet er mee cow-boy-ke?

Detailed description: A musical staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). The melody consists of nine notes: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), C5 (quarter), B4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F#4 (quarter), and E4 (quarter). The piece ends with a double bar line and repeat dots.

(steeds hernomen)

De uitnodiging tot spel schept een psychische situatie die de kinderstem ten sterkste tot zingend roepen impulseert. De drie roepen tonen op anschouwelijke wijze aan hoe de jongensstem op de kenschetsende melodie kern gevormd door de toontrappen *do* en *re*, een eerste zingend klankvolume verwerft; hoe de melodie kern, zoals hogerop geschetst, zich dan geleidelijk uitbreidt, dalend naar de *la* enerzijds, en anderzijds stijgend naar de *mi*.

(3) We zullen een volgende gelegenheid waarnemen tot mededeling van bedelliedereren en deuntjes die zo maar gezongen worden.

Tot vaststaande regeling van het spelbegin behoort eveneens het geciteerde of gezongen aftelrijmpje.

Jongens, 9 j.

ZELZATE

Ze-ven in-di-aan-tjes, Schro-ten met ba-
naa-n-tjes. Pief, poef, paf, En gij zijt af!

Jongens, 6 j.

WEVELGEM

Al-le in-di-aan-tjes Schie-ten met ba-
naa-n-tjes. Pief, poef, paf, En gij zijt af!

Jongens, 9-12 j.

GENT-ZUID

On-der't wa-ter lag een pa-ter Met zijn te-nen
Bo-ven't wa-ter. Hoe-veel te-nen had die pa-ter? Tien!
Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven, acht, negen, tien!

Johan C., 21 j.

LANDEGEM

Ol-le-ke bol-le-ke, zie-ve-zol-le-ke,
Ol-le-ke bol-le-ke, knol! Af!

Ons treft de menigte melodische formules die de jongensmond bij het aftellen te pas brengt, kordaat gemeten en met stijlgevoel voor het muzikale taaleigen. Bemerkt in de rangschikking van de voorbeelden de genetische opgang (4) :

- van de tonaal-melodische structuur : van het gebonden melos in tetra- verband naar de vrije boogbeweging vooreerst in penta-, dan in hexa- verband;
- van de maatgeleding : van 2/4 naar 6/8.

Als voorbeelden van zanggroepen en deuntjes bij het spel kiezen we een raadspel en het rondspel «Zakdoek werpen».

Jongens, 6 j. WEVELGEM

O-te ka-ro-te*, Woa zit de bes-te no-te ?

The image shows a single line of musical notation on a five-line staff. It begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody consists of eight eighth notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, and F#4. The notes are beamed together in pairs. The piece ends with a double bar line.

* vroeger zong men : " O-te ka-ro-te ..."

De jongen heeft beide handen op de rug. In een van de handen heeft hij iets, b.v. een noot. De medespeler moet raden in welke hand.

De gezongen formulering van de vraag klinkt zo vanzelfsprekend dat ze ons van het onverbreekbaar verband tussen de kinderlijke natuur en haar spontane zanghouding kan overtuigen.

Jongens, 9 j. WEVELGEM

Zak-doek-je leg-gen, nie-mand zeg-gen, 'k' en de he-le
nacht ge-weekt, Ewee paar schoe-nen heb ik af-ge-weekt,
Drie van 's of en één van leer. Hier leg kike mijn zak-doek-je neer.

The image shows three lines of musical notation on five-line staves. The first line has a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature (C). The melody consists of quarter notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, and F#4. The second line continues with quarter notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, and F#4. The third line continues with quarter notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, and F#4. The piece ends with a double bar line.

(4) Zie L. GELBER, *De Melopee van de Vlaamse Kinderzang*, Rijksuniversiteit Gent, 1972.

Te Gent-Zuid heeft de jongen de hele dag gewerkt. Te Gent-Zuid en te Landegem heeft hij één paar schoenen van stof en één van leer afgewerkt. Te Landegem is, naast de bovenstaande melodie ook de volgende melodische variante in zwang.

Johan C., 21 j. LANDEGEM

Zak-doek-je leg-gen, nie-mand zeg-gen, ik heb de he-le
 nacht ge-waakt, twee paar schoe-nen heb ik af-ge-maakt;
 Één van stof en één van leer. Hier leg ik mijn zak-doek-je neer.

Ter begeleiding van dit spel worden dus alom veelvoudige varianten gezongen. Een zelfde jongensgroep heeft zelfs twee en meer verschillende liederen van dit spel in hun zangrepertorium; denk b.v. aan het lied «Wat groeit er in mijnen hof?». Mogen we hieruit niet besluiten dat de verbeelding van onze jongens rijk gestoffeerd is met zingzang allerhande? Dit feit opent een perspektief op verdere aspecten van de situatie.

Het kind verwerft als moedertaal, tot de tongval toe, de gesproken en de gezongen taal van het levensmilieu. Dit geldt dan ongewijzigd voor onze huidige volksjongens. Ter uitbreiding van de dokumentatie een drietal guitige wijsjes.

Jongens, 9 j. WEVELGEM

Sleep, sleep sko-a-re! Sleep, sleep sko-a-re!

Geen jongenszang zonder een treiterende «Sleep uit!», hier naar de klassieke schaar van alle kinderzang geslepen; in toontrappen uitgedrukt: op de formule *do re do la*.

Jongens, 9 j. WEVELGEM

Stoof e be-doan, D'n ap-pel e be-
 broan; En Jan-tje moet in 't oek-ske staan.

Einde van de schooldag ! Met een deuntje klinkend gelijk een trompetstoot stormen de jongens buiten, maar Jantje...

De steeds aktuele spotlust van de jongens vindt zijn naïeve uitdrukking in een melodieus spotlied op het babbelende Sofietje.

Jongens, 9-12 j. GENT-ZUID

Sofie, de kroko-dil, Die ta-tert maar, die
ta-tert maar. Sofie, de kroko-dil, Haar
mond-je staat niet stil.

Detailed description: The musical score is written on three staves in treble clef with a 2/4 time signature. The melody is simple and rhythmic, with lyrics written below the notes. The piece ends with a double bar line.

Dit lied op een bekende volksmelodie gezongen, toont samen met de voorgaande plaagliedjes aan dat de jongensgeest tot op heden de eigen zangwijs van het levensmilieu geleidelijk assimileert. Het spontaan ontwikkelingsproces zet in met de reproductie van de melodische volkstaal en stijgt op tot haar vrij persoonlijk gebruik.

Jongens, 6 j. WEVELGEM

't Reent en 't zeent* en 't moan-tje skient; En
oal de sol-doat-jes drien-ken wien.

Detailed description: The musical score is written on two staves in treble clef with a 2/4 time signature and a key signature of one sharp (F#). The melody is simple and rhythmic, with lyrics written below the notes. The piece ends with a double bar line.

* 't Regent en 't zegent

Johan C., 21 j. LANDEGEM

Kot-kot-kot-ke dei! Leg een ei,
'k Ben zu blij; Leg er nog ien-tje bij!

Detailed description: The musical score is written on two staves in treble clef with a 3/4 time signature and a key signature of two sharps (F# and C#). The melody is simple and rhythmic, with lyrics written below the notes. The piece ends with a double bar line.

Vergelijk de beide natuurliederen en bemerk : de 6-jarige jongen zingt op het streekeigen idioom dat we hogerop reeds behandelden; de jongeling van 21 jaar improviseert vol sprankelend muzikaal jolijt een deuntje van wezenlijk Vlaams karakter.

Dit waren 13 voorbeelden van zangexpressie uit het aktuele jongensleven. Zij dokumenteren ons positief antwoord op de vraag naar het behoud van het muzikale taaleigen :

- De Vlaamse jongensmond zingt nog, ondanks de bedreiging door de gewijzigde levenssituatie en de sterk negatieve milieu-invloeden.
- Het zangrepertorium van de jongensgemeenschap is blijkbaar rijk gestoffeerd met streekeigen zingzang.
- De muzikale verbeelding van de mannelijke jeugd is nog steeds geïmpulseerd en gestileerd door de volkseigen zangwijze.

Een milieu zonder eigen aard heeft weinig of geen levenswaarde. Een mens vervreemd van zijn eigen aard verliest aan morele waardigheid. De natuurzang, in aanleg aan elke mens geschonken, is taaleigen uitdrukking van het gemoedsleven en daardoor de garant voor het behoud van de eigen aard. Zijn ontwikkeling schept het fundament tot de opbouw van een stijlvolle volkskultuur.

Onze volkskundige dieptepeiling naar de Vlaamse natuurzang demonstreert zijn aktuele levenskracht in het Oostvlaamse gezins- en kinderleven. De uitgebreidheid van onze dokumentatie stelt ons in staat deze bevindingen te veralgemenen voor het gehele Vlaamse Land.

Dr. L. GELBER

Boekbespreking

Het Dertiende Kind. Jaarboek 1979 van het Timmermansgenootschap, Lier, Declee-De Brouwer, Brugge, 1980, 143.

Deze publikatie van het F.T.-genootschap wil de 'kindsheid' van Felix, dertiende kind uit het gezin Timmermans, belichten in een verzameling opstellen en getuigenissen, verschenen in het begin van 1980. De samensteller, C. Verleyen, drukt er in het woord vooraf zijn spijt over uit dat deze bijdrage niet in het «jaar van het kind» kon worden uitgegeven wegens allerlei complicaties. Dit jaarboek brengt een boeiende *pêle-mêle* van indrukken door oudere en jongere mensen, familieleden en vrienden, bewonderaars en critici over het kind Felix Timmermans en toont de weerschijn daarvan in het werk van de dichter, de verteller en de illustrator. Er volgt een kroniek met de vieringen Timmermans ter ere, met de voordrachten over hem, met de toneelvoorstellingen uit het jaar 1978. Centraal staat het kind Timmermans en de gerichtheid van de kunstenaar later naar kinderen. Inderdaad heeft Timmermans nooit opgehouden de wereld en de mensen te zien vanuit een kinderlijke eenvoud en spontaneïteit. Vanuit zijn jeugd zijn voortdurend de lijnen te trekken naar de vele vertellingen en naar de tekeningen die hij erbij maakte. Hij observeert nauwkeurig en hanteert de taal op een originele, suggestieve, volkseigen wijze. J. Vercammen geeft van die sprankelende, frisse taal overvloedig bewijzen in zijn opstel «De vertelsels van F.T.».

Vond Timmermans zo vaak zijn inspiratie in zijn jeugd, eigenlijk is hij zijn hele leven kind gebleven. Hij was altijd opnieuw kinderlijk enthousiast over elke blije ontdekking; hij beleed een optimistische levensaanvaarding van uit een onbekommerde jeugd. In zijn bijdrage peilt H.E. Mertens naar Timmermans' religiositeit en neemt zijn geloof ongecompliceerd zoals bij een kind; het mysterie is ondoorgrondelijk voor T. en zijn intuïtie herkent in het bijbelse verhaal wat voor het heden schoon, waardevol of afschrikwekkend is. Vandaar de vele anachronismen, ontroerend in hun eenvoud, maar hoeveel te meer leesbaar en

genietbaar voor kinderen alleszins, maar ook voor volwassenen, want zij zijn grote kinderen.

Uit Timmermans' werk straalt een boodschap van geluk en die kon hij niet anders dan recht uit zijn hart verkondigen, vanuit zijn geloof in de Godheid, in de mens, in de schoonheid van de kinderziel, in de pracht van de wereld, ook al laat de mens zich daar niet altijd van zijn mooiste zijde zien.

Uit het Jaarboek komt die indruk sterk naar voor: dat dertiende kind was een gelukskind en het heeft vele anderen gelukkig gemaakt door ze de eenvoudige schoonheid van het bestaan te laten ontdekken of een droomwereld te scheppen die toch zo tastbaar nabij is.

Hoewel de jeugdliteratuur tegenwoordig veel te bieden heeft, zullen jonge kinderen met Timmermans' vertellingen en prenten aangename ogenblikken beleven. Oudere kinderen waarderen wel de verteller, maar zij ervaren de langere verhalen (novellen, romans) als te naïef, te optimistisch, te descriptief, te braaf. Die wereld herkennen zij rondom zich niet meer of zij kunnen die simplistische zienswijze niet bijtreden, doordat hun leefwereld zoveel gecompliceerder is. Daarom komen het interview met en de korte boekbesprekingen door oudere kinderen (14 tot 19 jaar), opgenomen in het jaarboek, niet representatief of onvoldoende eerlijk over, op eentje na. In geen geval kan hier van een enquête sprake zijn, zoals de samensteller doet. Volwassenen zijn geestelijk beter ingesteld om Timmermans' romans te lezen en te waarderen, omdat zij meer kunnen relativiseren. Dit jaarboek is het lezen waard, omdat het tot beschouwing maant over de betekenis van een auteur die het kind in ons allen heeft weten aan te spreken en dat nog kan, maar ons tegelijk doet bekennen dat het (oudere) kind zelf intussen door materiële, familiale, religieuze en sociale invloeden niet meer hetzelfde is als vroeger.

Luk Van de Velde